

УДК 177.1:130.2:395

DOI 10.35433/PhilosophicalSciences.2(98).2025.122-132

СУЧАСНІ ВИМІРИ КУЛЬТУРИ ПОВЕДІНКИ: ЕТИКО-ЕСТЕТИЧНИЙ ДИСКУРС

Д. І. Гаплевський*

Актуальність статті зумовлена необхідністю переосмислення філософських та етико-естетичних засад культури поведінки особистості в умовах трансформації сучасного комунікативного простору. У добу цифрових технологій, коли щоденні комунікації дедалі більше переміщуються у віртуальну сферу, постає потреба в уточненні критеріїв нормативної поведінки, адже традиційні етикетні форми стикаються з новими викликами мережевої культури та глобалізованих практик. Мета дослідження полягає у комплексному аналізі нормативних вимірів формування поведінки в контексті викликів інформаційної доби, що передбачає поєднання індивідуальної автономії та соціальної відповідальності. Методологія дослідження базується на поєднанні історико-філософського аналізу, герменевтичного прочитання класичних і сучасних текстів та міждисциплінарного підходу, що дозволило інтегрувати філософську рефлексію з актуальними комунікативними практиками. Особливу увагу приділено історичній мінливості етикетних кодексів, які, попри різноманітність форм, зберігають інваріантне етичне ядро – принцип поваги. Аргументується теза, що культура поведінки не може зводитися лише до набору зовнішніх правил, оскільки вона завжди постає результатом гармонізації внутрішнього духовного змісту особистості та її зовнішньої естетичної виразності. У дослідженні показано, що автономія особистості у виборі вчинків невіддільна від відповідальності за їх наслідки, а моральний вибір набуває особливого значення в контексті плюралістичного суспільства. Розкривається діалектика загальнолюдських цінностей і конкретно-історичних форм їх реалізації: універсальні ідеали толерантності, взаємоповаги та справедливості набувають різних інтерпретацій у конкретних культурних контекстах. Водночас простежується тенденція до зростання значення міжкультурної комунікації, що висуває нові вимоги до гнучкості та відкритості поведінкових моделей. Експлікація авторської думки полягає в тому, що культура поведінки сучасної особистості повинна розглядатися не лише як інструмент ефективної соціальної презентації, а й як умова досягнення гармонії у взаєминах з іншими та успішної інтеграції в суспільстві. Збереження балансу між нормативністю і свободою, етичною вимогливістю та естетичною виразністю постає запорукою формування цілісного образу особистості, спроможної протистояти викликам інформаційно-комунікативної реальності сьогодення. Таким чином, запропонований аналіз спрямований на розкриття сучасних вимірів культури поведінки як багатогранного феномена, в якому поєднуються духовні засади, моральні орієнтири та естетичні форми їх втілення. Отримані результати відкривають перспективу для подальших досліджень у напрямку вивчення новітніх етикетних практик, а також для пошуку шляхів їх гармонійного інтегрування у глобальний культурний простір.

* Дмитро Гаплевський / Dmitry Haplevsky, аспірант кафедри філософії та суспільних наук (Національний аерокосмічний університет "Харківський авіаційний інститут" м. Харків, Україна)

d.i.haplevskiyi@khai.edu

ORCID: 0009-0007-3848-3422

MODERN DIMENSIONS OF THE CULTURE OF BEHAVIOR: AN ETHICO-AESTHETIC DISCOURSE

D. I. Haplevskyi

The relevance of the article is determined by the need to rethink the philosophical and ethical-aesthetic foundations of an individual's behavioral culture in the context of the transformation of the modern communicative space. In the era of digital technologies, when daily communications increasingly migrate into the virtual sphere, there arises the necessity to clarify the criteria of normative behavior, since traditional etiquette forms are confronted with new challenges of network culture and globalized practices. The purpose of the study is a comprehensive analysis of the normative dimensions of behavior formation in the context of the challenges of the information age, which presupposes the combination of individual autonomy and social responsibility. The methodology of the study is based on the combination of historical-philosophical analysis, hermeneutical reading of classical and contemporary texts, and an interdisciplinary approach that allowed integrating philosophical reflection with current communicative practices. Particular attention is paid to the historical variability of etiquette codes, which, despite their diversity of forms, preserve the invariant ethical core – the principle of respect. It is argued that the culture of behavior cannot be reduced merely to a set of external rules, since it always emerges as the result of harmonizing the inner spiritual content of the individual with his or her external aesthetic expressiveness. The study demonstrates that the autonomy of the individual in choosing actions is inseparable from responsibility for their consequences, and moral choice acquires special significance in the context of a pluralistic society. The dialectic of universal human values and concrete-historical forms of their realization is revealed: universal ideals of tolerance, mutual respect, and justice acquire diverse interpretations in specific cultural contexts. At the same time, a trend towards the growing importance of intercultural communication is observed, which puts forward new requirements for the flexibility and openness of behavioral models. The explication of the author's thought consists in the claim that the culture of behavior of a modern individual should be regarded not only as an instrument of effective social presentation, but also as a condition for achieving harmony in relations with others and successful integration into society. Preserving the balance between normativity and freedom, ethical demand and aesthetic expressiveness appears as a guarantee of forming an integral image of the personality, capable of resisting the challenges of the contemporary information-communicative reality. Thus, the proposed analysis is aimed at disclosing the modern dimensions of the culture of behavior as a multifaceted phenomenon in which spiritual foundations, moral orientations, and aesthetic forms of their embodiment are combined. The obtained results open up perspectives for further research in the field of studying new etiquette practices, as well as for finding ways of their harmonious integration into the global cultural space.

Keywords: culture of behavior, etiquette, personality, tolerance, responsibility, respect.

Постановка та актуальність проблеми. Проблеми культури поведінки як людини так і людства взагалі набувають нової актуальності в зв'язку з присутністю особистості в віртуальному просторі он-лайн комунікації. Як підкреслює сучасний український філософ Є. Андрос: "Так було упродовж віків. Так є і нині. Але сьогодні – в умовах демографічного вибуху на планеті, небувалого поширення в суспільстві системи пересування, зв'язків, інформаційного буму, особливого загострення набувають проблеми людини та демократичного

обладнання соціуму ..." [1: 226]. Особливої гостроти проблема комунікації набуває у зв'язку із кризою просвітницької моделі обладнання "домівки буття" та вичерпаності замкненої на індивідуальну самосвідомість світоглядної парадигми, із лавиноподібним наростанням у сучасному цивілізованому світі відчуження, усамітнення, індивідуалізму, морального та ціннісного релятивізму [1].

Культура поведінки є не просто сукупністю правил етикету чи соціально схвалюваних норм, вона

постає як спосіб втілення людиною своєї людяності у світі, як практичне здійснення цінностей у повсякденному житті. Саме тому культура поведінки може бути визначена як "видимість внутрішнього", де духовність і моральність знаходять своє вираження у жестах, словах, стилі спілкування. У цьому сенсі вона перетворюється на особливу форму філософської антропології, що досліджує не абстрактну людину, а людину в її конкретній соціальній дії.

У своїй взаємодії люди обирають ті цінності, які є для них дійсно найдорожчими. І таким чином формуються спільноти в творчому розумінні слова. Тому, як зазначає Дьюї "вони з'являючись у світі, стають могутніми засобами спілкування, зачіпають емоції і формують думки" [9: 41–43].

Актуальність звернення до культури поведінки пояснюється тим, що в сучасному світі різко зросла роль зовнішніх форм самопрезентації. У "рідкій модерності", за висловом З. Баумана, людина змушена постійно підтверджувати власну ідентичність у нових комунікативних обставинах. "Ми більше переймаємося тим, як виглядаємо, ніж тим, ким є насправді" [3:6], – пише він, наголошуючи, що сучасна людина часто зводить свою культуру поведінки до стилю, іміджу чи бренду. Проте без внутрішньої моральної основи така стилізація перетворюється на крихкий конструкт, залежний від випадкових оцінок і алгоритмічних рейтингів. Це означає, що культура поведінки вже не може залишатися "другорядною сферою"; навпаки, вона стає вирішальною умовою інтеграції в соціум і формування довіри у глобалізованому суспільстві.

Сьогодні культура поведінки стає ключем до подолання кризових явищ інформаційної доби – агресії в мережі, маніпулятивних стратегій комунікації, втрати довіри між людьми. Вона може виконувати роль своєрідного «мосту» між внутрішнім і зовнішнім, приватним і публічним, локальним і глобальним. Як пише Р. Брайдотті, сучасна

суб'єктивність існує у множинності ідентичностей, і саме тому потребує нового етичного й естетичного підґрунтя [4]. Культура поведінки, будучи одночасно етичною і естетичною, здатна дати людині цю опору, забезпечуючи їй не тільки соціальну легітимність, але й внутрішню цілісність.

Відтак виникає проблема впровадження в міжособистісні стосунки універсальних цінностей людства істини, добра та краси, які обумовлюють індивідуальну культуру взагалі.

Розробленість теми. Досліджувана проблема має тривалий і багатогранний історичний шлях розвитку, який простежується від античних уявлень до сучасних філософських концепцій. В античності вже Сократ наголошував, що справжня культура поведінки полягає у гармонії між внутрішнім самопізнанням і зовнішнім життям у полісі; його відоме гасло «пізнай самого себе» мало не лише гносеологічний, а й етико-практичний сенс. Арістотель розглядав доброчесність як звичку, що формує належні вчинки у сфері "золотої середини", тим самим закладаючи підвалини для розуміння поведінки як практики узгодження внутрішньої міри та зовнішньої дії. У Середньовічній думці культура поведінки набула теоцентричного виміру: Августин Аврелій та Тома Аквінський вбачали її сенс у спрямуванні волі людини до вищого добра. Поведінка розумілася як свідчення внутрішньої духовності, яка виявляється у зовнішніх формах благочестя та соціальної дисципліни. Таким чином, етика поведінки поєднувала в собі нормативний вимір (божественний закон) та естетичний (символічна виразність дії, що вказує на духовну глибину).

Епоха Просвітництва розширила горизонти проблеми. Ж.-Ж. Руссо звертав увагу на природність і щирість поведінки, вбачаючи в надмірних соціальних конвенціях джерело відчуження від автентичності. І. Кант, навпаки, підкреслив значення морального закону як категоричного імперативу, який не залежить від зовнішніх обставин чи емоційних

станів. У І. Канта культура поведінки постає як наслідок етики обов'язку – вона не стільки прагне до краси чи соціального схвалення, скільки до внутрішньої згоди з моральним законом. Г. Гегель, своєю чергою, розглядав сферу поведінки через призму "Sittlichkeit" – етичного життя, де індивідуальні вчинки набувають значення лише в контексті загального духу. Для нього важливою була естетика форм: краса поведінки полягала в її узгодженості з об'єктивним порядком і виявлялася у гармонії між індивідуальним і суспільним.

Таким чином, уже на класичних етапах розвитку філософії поведінка осмислювалася в діалектиці внутрішнього й зовнішнього, необхідного й вільного, етичного та естетичного. Від Сократа і Арістотеля через середньовічну традицію, від кантівської етики обов'язку до гегелівської естетики форм – простежується наскрізна ідея, що культура поведінки є не лише соціальною конвенцією, а способом реалізації людської сутності, її гідності й духовної цілісності.

Прикметою сучасних українських досліджень (Є. Андроса, В. Лозового, О. Поліщук, О. Проценко, І. Ушно, Н. Хамітова та ін.) є акцент на гармонійному стані вчинків та дій, де їх внутрішній зміст поєднується з процесом зовнішнього формоутворення. Тому в наш час дослідники звертають увагу на роль етикету, правил, які формують пристойні манери поведінки в поводженні між людьми.

Разом із цим актуалізується низка новітніх проблем, що виникають у цифровому комунікативному середовищі. Передусім ідеться про феномен "культури скасування" (cancel culture), який засвідчує зміщення акценту від діалогу та аргументації до практик публічного осуду. Така форма соціального контролю не лише впливає на поведінку окремих осіб, а й створює атмосферу постійної загрози виключення з комунікативної

спільноти, що трансформує самі норми взаємної поваги.

Окремої уваги потребує цифрова етика соціальних мереж, де правила поведінки формуються не стільки філософськими концепціями чи моральними системами, скільки корпоративними політиками технологічних платформ. У результаті виникає амбівалентна ситуація: з одного боку, користувачі отримують безпрецедентну свободу самовираження, а з другого – ця свобода суворо обмежується алгоритмами модерації, що визначають межі "допустимого".

Суттєвим викликом також стає проблема онлайн-репутації, яка дедалі частіше визначає соціальне становище особистості. У цифрову епоху репутація перетворюється на крихкий і водночас публічно прозорий ресурс: будь-яка дія чи висловлювання залишають цифровий слід, що може бути використаний у майбутньому як аргумент на користь чи проти індивіда. Така ситуація вимагає нових форм відповідальності й підкреслює значення культури поведінки як способу забезпечення не лише особистої гідності, а й довготривалої соціальної легітимності.

Метою статті є дослідження сучасних філософських та етико-естетичних аспектів нормативності формування культури поведінки в інформативно-комунікативних умовах сучасного суспільства, визначення конкретних засобів, які впливають на удосконалення культури поведінки особистості в діловому та повсякденному спілкуванні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування особистості – процес складний і неоднозначний, який визначається історично конкретною системою суспільних відносин, культурою певної епохи, та залежить від індивідуальної неповторності людини, конкретних умов її повсякденного існування, тобто "домівки буття" за Є. Андросом. "Суспільство може сприяти розвитку особистості, але й само розвивається тільки при наявності умов і реальних можливостей, свободи вибору,

коли особистість виступає як і законодавець, і виконавець, і творець суспільства" [17: 272–273].

Розкриття індивідуальності – це розвиток загальносуспільного в індивідуальному і через індивідуальне, зростання багатства і різноманітності світу ідей, бажань, цілеспрямованості та творчих здібностей, ось у чому полягає таємниця становлення особистості. Соціалізована людина виносить свій досвід за коло природних потреб та інстинктів, підбирає власне мірило при роботі з незбагненою світовою ентропією. Результативними в розгляданні й осмисленні механізму Усесвіту є естетичне проходження шляху від буття до небуття – завжди були умовами свободи індивіда стосовно створення культурних рис його поведінки.

Складовою культури людини є культура її поведінки, яка знаходить прояв в доброчесних вчинках та діях. Моральні норми визначають зміст вчинків і пропонують, що саме повинні робити люди для гармонізації загальних стосунків в суспільстві, викликати доброзичливість, толерантність. Як зазначає О. Поліщук, феномен толерантності має складну багатовимірну природу, оскільки може ґрунтуватися на різноманітних особистісних рисах, психічних станах, ціннісних орієнтаціях чи прагненнях людини. Попри свій статус позитивної соціальної якості особистості, толерантність не є однозначним явищем і формується під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників. Вона зумовлюється не лише особистими установками індивіда, але й соціально-економічними умовами, рівнем добробуту, культурною політикою, засобами масової комунікації та пропагандою. Унаслідок цього толерантність набуває різних форм прояву, від щирої доброзичливості та відкритості до інших людей до нейтрального або навіть формального ставлення, що виявляється у чемності, вмінні приховувати власні оцінки чи емоційні реакції щодо "Іншого" або "Чужого". У певних випадках вона може набувати характеру нав'язаної соціальними

практиками поведінки чи інформаційних впливів. Водночас прояви байдужості або відстороненості, спричинені переважанням апатії чи зневіри, також можуть постати як своєрідна форма соціально зумовленої толерантності, що свідчить про її неоднорідність та амбівалентну природу у сучасному соціальному просторі [15: 20].

У широкому сенсі поняття "культура поведінки" об'єднує всі аспекти зовнішнього прояву людини в її діях, які треба удосконалювати. Етикет, у свою чергу, пропонує правила до манер поведінки та поводження в громадських місцях, діловому спілкуванні, публічних контактах, культурі побуту тощо. Культура поведінки також охоплює організацію вільного часу, гігієну, естетичні смаки у виборі предметів споживання (уміння одягатися, прикрашати інтер'єр свого будинку і т.п.). Поряд з культурою невербального спілкування (передача емоційного відношення у виразі обличчя і рухів тіла тощо) виділяють вербальне спілкування (культура мови, вміння грамотно, ясно і красиво висловлювати свої думки та ін.).

Вихована людина ввічлива і чемна не тому, що хоче виглядати красиво, а тому, що повага до людей, увага, душевний такт не дозволяють їй бути іншою. Навіть Ф. Ніцше зі своїм абсолютним індивідуалізмом наголошував, що "вільна" людина, тримач довгої непохитної волі, розташовує в цьому своєму володінні власні цінності. Людина, на його думку, сама призначає собі міру своєї пошани і презирства до інших, і з такою ж необхідністю, з якою вона поважає рівних собі, сильних і благонадійних людей – "тих, хто має право обіцяти", – отже, всякого, хто є суверен, хто скупий на свою довіру, хто нагороджує своєю довірою, хто дає слово як таке, на яке можна поклатися, бо відчуває себе досить сильною людиною, щоб стримати слово навіть всупереч нещасним випадкам, навіть "всупереч долі". З такою ж необхідністю у неї завжди виявиться напоготів стусан для шавок, що дають обіцянки без усякого

на те права, і різка для брехуна, що порушує своє слово, ще не встигнувши його вимовити [14: 267–268]. Горда обізнаність про винятковий привілей відповідальності, усвідомлення цієї рідкісної свободи, влади над собою і долею пройняло людину до самої глибини і стало домінуючим інстинктом, і ця суверенна людина називає його своєю совістю.

Однією зі складових зовнішньої культури особистості є етикет, який соціально детермінований. Він виник як класове, кастове явище, найсуворішим чином регламентуючи життя лицаря, ченця, монарха, придворного, простолюдина і т. п. Однією з особливостей сучасної людини є цифрове громадянство, яке тлумачать як усвідомлене і відповідальне використання технологій й етикету під час Інтернет спілкування. Йдеться про поведінку та реакцію на інших у цифровій спільноті. Поняття цифрового громадянства відображає визнання того, що особистість, яку людина репрезентує в Інтернеті, включаючи звички та дії, може впливати на усіх учасників цифрового простору. Цифрове громадянство і здатність брати участь у житті суспільства онлайн сприяє соціальній інтеграції. Цифрове громадянство – це сучасна концепція, яка охоплює ключові цінності, навички та поведінку, і є запорукою належної взаємодії людина-людина і людина-інформація у цифровому просторі [19: 61–62]. Такі умови спонукали до виникнення оригінального типу особистості – "блогової" особистості, як спроба побудови монументу своєї індивідуальності, процес самоствердження, закріплення ярлика самотності на корпусі цифрової багатоканальної легітимності.

У цьому контексті «електронна репутація» постає не лише як характеристика цифрової ідентичності, але й як соціально-комунікативний механізм, що визначає рівень довіри до особи у мережевому середовищі. Вона формується на основі слідів інформаційної активності користувача – коментарів, публікацій, фотографій,

реакцій та взаємодій, які у своїй сукупності створюють цифровий образ індивіда. Такий образ стає об'єктом інтерпретацій, оцінок і суджень з боку інших користувачів, що трансформує приватну сферу у простір публічного нагляду. Водночас "право на забуття" набуває особливого етичного й правового значення у добу тотальної цифровізації, адже воно спрямоване на захист особистісної автономії, приватності та психологічної безпеки людини. Це право передбачає можливість вилучення або обмеження доступу до інформації, яка може завдавати шкоди репутації, спотворювати уявлення про особу або ж не відповідає її сучасному життєвому статусу.

Таким чином, у центрі морально-правового дискурсу цифрової культури опиняється питання балансу між свободою інформації та правом людини на самовизначення у цифровому просторі. У ширшому соціокультурному вимірі проблема електронної репутації та права на забуття відображає глибинні зміни у структурі сучасної комунікації, де індивід постає не лише як споживач, а як постійно оцінюваний і водночас уразливий учасник цифрової взаємодії [21]. Ці явища актуалізують потребу в етичному регулюванні поведінки у мережі, у розвитку цифрової культури відповідальності та формуванні нових норм взаємоповаги й моральної автономії у віртуальному середовищі.

Етикет має конкретно-історичний характер. Своім походженням правила етикету зобов'язані здоровому глузду і практичній мудрості колективного розуму. Покликавши один раз до життя реальну користь, вони мають тенденцію повторюватися і сприйматися як певна заданість. Зародившись у надрах повсякденної свідомості, вони здатні своїм змістом відбивати прикмети часу і подій. У ході історичного розвитку деякі з них можуть втрачати актуальність, а потім знову набувати її у вигляді змінених розпоряджень, рецидивів чи просто стійких звичок поведінки наступних поколінь.

Кожне століття, кожне суспільство, кожна культура відрізняється своїми уявленнями про прекрасне і потворне,

системою норм і правил поведінки. Філософи Давньої Греції розглядаючи поведінку людини, конкретизують її, указують на вміщену в ній духовну цінність. Так, уже у висловах семи мудреців виявляються заклики до ввічливості, шанобливості, поважності: "Шануй старших" (Хілон), "Поспішай догодити батькам" (Фалес), "Про богів говори, що вони є" (Біант), "Надавай перевагу старим законам, але свіжій їжі" (Періандр). Щодо окремого індивіда, то необхідною і похвальною вважається поведінка, пов'язана з помірністю і самообмеженням: "Знай міру" (Фалес), "Нічого зайвого" (Солоній), "Приборкуй гнів" (Хілон). У своїх етичних поглядах мислителі скоріше фіксували факти морального життя і стверджували, обґрунтовували необхідність і розумність деяких з них. Свої вишукування вони втілювали не в абстрактно-теоретичній формі, а в розпорядженнях, висловах й афоризмах. У такий спосіб організована філософська думка несла не тільки змістове, але й емоційне навантаження, завдяки чому ставала більш доступною для розуміння і запам'ятовування. Згодом до таких варіантів викладу етичного знання будуть постійно звертатися мислителі всіх часів і народів [16: 32–33].

Аналіз зовнішньої форми моральної діяльності вперше був започаткований давньогрецьким філософом Арістотелем, засновником етики як самостійної галузі філософського знання. На думку Арістотеля, правильні вчинки залежать від доброчесності, особливого стану душі людини, її здатності вибирати найкращий образ дій і набувати практичних навичок. Доброчесність знаходить вираження в різних рисах характеру чи схильностях, що одержали в Арістотеля назву чеснот. Вони в сукупності і визначають лінію поведінки людини. Чесноти не однакові за своїм значенням і функціонуванням. Вони є моральною основою людини, впливають на формування її ціннісних орієнтацій. Це стійкі якості особистості, що іманентно наявні в кожній зробленій нею дії. З виділених Арістотелем чеснот одні (мужність, розсудливість, пишнота,

величавість, честолюбство, щедрість) визначають тенденцію життєдіяльності, інші (рівність, правдивість, дружелюбність, люб'язність) належать до моральної практики і визначають манери людини й образ її дій.

Досконала поведінка, на думку мислителя, виникає тоді, коли не пристрасть, не афект, не прагнення до задоволень, а розум, що зрівнює, стає стимулом поведінки. На цій підставі Арістотель робить висновок, що вся відповідальність за зроблені вчинки лягає на конкретного носія чеснот. Гідність особистості в остаточному підсумку є гарантією її моральної надійності.

Філософ переконаний, що чесноти, які визначають зовнішню форму поведінки, закріплюються не завдяки знанням, а через звичку. Гарні манери є результатом досвіду спілкування. Постійною практикою людина виробляє в собі стійку потребу бути рівною, правдивою, дружелюбною і люб'язною. Саме тому, аналізуючи сутність тієї чи іншої чесноти, Арістотель апелює до зовнішньої сторони вчинків і дій. Спілкування, на думку Арістотеля, припускає такий "серединний склад душі", як дружелюбність і вихідні від неї крайності: догідництво і честолюбство. Дружелюбність, підкреслює мислитель, не є дружбою з її пристрастю і прихильністю. Дружелюбність припускає спокійне і доброзичливе сприйняття людини такою, якою вона є [2].

Осмислення й інтерпретація культури поведінки в філософуванні Середньовіччя були складовою моральної проблеми: співвідношення приречення й свободи волі. У зв'язку з цим Біблію розглядали як програму, відповідно до якої слід будувати філософствування та моралізаторство. Завдання теоретичних досліджень у філософії того часу полягало в тому, щоб донести до людей завуальований алегоріями й інакомовностями основний зміст священних писань, розтлумачити закладену в них мудрість, обґрунтувати постулати й заповіді, що входять до них. Зв'язок теоретичних шукань з текстом священних писань пояснюється ще й тим,

що з поширенням християнства необхідно було створити зримі поведінкові варіанти, зразки, що однозначно виражають основні духовні цінності, проголошені цією релігією: любов, терпіння, смиренність, усепощення, аскетизм. Виведені в системі постулатів, заповідей, повчань, вони набувають нормативного змісту, стають доступними широкому колу людей, тобто набувають загального значення. Тексти Біблії містять у собі чітко сформульовані вимоги до зовнішнього боку поведінки, які нібито утворюють найбільш типові факти соціальної активності людини, забезпечують їй необхідні навички спілкування та самовираження. До святих інтелектуалів належав філософ Фома Аквінський. Середньовічні святи повинні були мати комплекс духовних якостей: дружелюбність, мудрість, чесність, здатність до взаєморозуміння, помірність, радісність, обдарованість. При цьому фізична краса людини цінувалася так само високо, як і духовна. Обов'язковими для зовнішнього вигляду святості вважалися свобода в рухах, спритність, сила, здоров'я, довголіття.

Наприклад, лицарі, в епоху Середньовіччя, жили в двох протилежних ієрархіях цінностей: від лицаря очікувалося, що він буде постійно піклуватися про свою славу в ім'я короля і в ім'я церкви. В принципі, як і в античності, середньовічний герой-лицар повинен був походити із знатного роду, але іноді в лицарі посвячували і простолюдина за виняткові військові подвиги, а інколи можна було й купити ці привілеї. Любов до дами серця облагороджувала лицаря, хоча ця дама не завжди була його дружиною. Церква намагалася використовувати лицаря в своїх інтересах. Гріховні з погляду церкви вчинки можна було замолювати, йдучи на схилі років у монастир, віддавши все своє майно на користь церкви.

У середньовіччі моральний ідеал складався, виходячи з запропонованих канонів благочестивої поведінки, а в епоху Відродження культуру поведінки будували на волевиявленні суб'єкта, на пошуку ще не "випробуваних" способів

самовираження. Виявляє себе ідея про наявність образу (вигляду) як параметра краси зовнішньої сторони об'єкта сприйняття, нехай то буде явище, річ, предмет або вчинок. Краса, добродетель і користь здатні виявляти себе в стереотипних нормативах поведінки, таких як "благородний", "діяльний". Саме цей період характеризується новим підходом до введення в практику принципів витонченого поводження. Так, у творчій спадщині іспанського мораліста Б. Грасіана викладено основні принципи стратегії поведінки для людини, що мала за мету самостійно створити себе і стати зразком для оточення. Це насамперед пошук адекватного вираження духовно-цінного через суб'єктивно-особистісну можливість єднання добра, краси і користі в поведінці людини. Розвиваючи свої думки про мистецтво діяти, Б. Грасіан виходить з того, що поведінка людини має споконвічно неоднозначний, антиномічний, а іноді і явно суперечливий характер. Саме ця особливість поведінки, на думку мислителя, диктує головні стратегічні лінії: "не брехати, але і всієї правди не говорити", "використовувати користь, але не зловживати нею", "через жаль до невдахи не викликати на себе немилість щасливого" [8].

У добу Нового часу культури поведінки отримала новий зміст. І. Кант, формулюючи категоричний імператив, показав, що культура поведінки має ґрунтуватися не на зовнішньому схваленні, а на внутрішньому законі розуму. Його відоме твердження про "зоряне небо наді мною і моральний закон у мені" акцентує на тому, що справжня велич особистості проявляється у вірності моральному закону незалежно від зовнішніх обставин [11: 145]. Отже, у Канта етика поведінки постає як етика обов'язку, яка не потребує естетизації чи прикрас, але водночас створює підґрунтя для глибокої поваги до себе та інших.

Етикет має національний колорит. Наприклад, українці завжди відрізнялися великою гостинністю. Рука, покладена на серце, означала, що привітання йде від серця, а зняття головного убору – прояв поваги до іншої людини. Головний убір

взагалі відігравав велику роль: вважалося, що дорослим людям непристойно виходити з будинку без головного убору. Якщо на голові дорослого чоловіка не було шапки, це могло означати або він чужоземець, або соціально неповноцінний.

Аналіз дослідження свідчить про те, що протягом століть багато вимог "упроваджувалися" у поведінку людей як обов'язкові та неухильні, а згодом деякі норми, правила та вимоги етикету стали загальнолюдськими.

Наприклад, у сучасному світі склалися загальні правила етикету, які відображаються в різних сферах життя людей і пронизують усі види їх застосування. Такі, як вміння бути уважним до людей в усіх ситуаціях, бачити і помічати всі нюанси, проявляти увагу зовнішнім знакам пристойності, доносячи їх до кожного; ввічливо звертатися з проханням про яку-небудь послугу і самому бути вдячним за послугу; не підкреслювати своєї участі в наданій послугі, якою б важливою вона не була, не вимагати взаємної послуги; берегти робочий і вільний час інших людей, не витрачати його на беззмістовні, порожні розмови і в жодному разі не змушувати людину очікувати на тебе; розмовляти мовою, зрозумілою більшості присутніх, не допускати перешіптування в присутності інших або розмови незрозумілою для них мовою; не сміятися безпричинно у присутності людей, не давати їм підстав думати, що смієтесь з них; виявляти співчуття людині в її невдачі, а також розділяти з нею радість успіху; намагатися не помічати фізичних вад інших людей, не розглядати і не розпитувати людину про них; бути терплячим до думок інших, їх уподобань, не допускати приниження гідності того, чий смак не відповідає вашим; терпляче вислухати того, хто говорить, не перебивати його і проявляти інтерес до його думок; не нав'язувати співрозмовнику тему розмови про себе як найбільш цікаву; прагнути більше слухати і розпитувати, ніж говорити самому; слідкувати за своїм зовнішнім виглядом, акуратністю, чистотою, пам'ятаючи, що

неохайність – це неповага до себе і форма неповаги до інших людей, зневага до їх думок; не привертати до себе увагу екстравагантністю свого зовнішнього вигляду [13].

Тож правила культурної поведінки особистості можуть по-різному виявлятися залежно від конкретних умов, ситуацій і характеру спілкування, але завжди повинні виражати загальну форму поваги до себе, до інших людей, до культурних досягнень людства. При цьому особистість завжди вільна у виборі вчинків, вона повинна критично оцінювати ситуації і відповідати за свої рішення.

Висновки та перспективи подальшого дослідження проблеми.

У сучасному світі, де віртуальна комунікація стала невід'ємною частиною соціальної реальності, філософське осмислення культури поведінки набуває особливої значущості. Дослідження доводить, що культура поведінки особистості у цифрову епоху є динамічним синтезом універсальних етичних принципів поваги, відповідальності та толерантності з гнучкими естетичними формами їх втілення. Саме цей синтез становить основу гармонійної соціальної присутності особистості як у традиційному, так і в цифровому середовищі.

У перспективі науковий пошук потребує розробки цілісних моделей цифрової етики, що інтегруватимуть філософську рефлексію з практичними рішеннями. Напрямами подальших досліджень є: аналіз впливу штучного інтелекту на трансформацію комунікативних практик, розробка етичних гайдлайнів для нових форматів соціальних мереж, а також дослідження механізмів забезпечення цифрової автономії особистості. Такий підхід дозволить не лише глибше зрозуміти метаморфози культури поведінки, а й запропонувати ефективні інструменти для формування особистості, здатної до гармонійної самореалізації в умовах техногенної цивілізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрос Є. Комунікативна природа людського буття. *Філософія: світ людини. Курс лекцій*. Київ : Либідь, 2003. С. 225–242.
2. Арістотель. Нікомахова етика / пер. з давньогрец. О. Кислюк. Київ: Основи, 2002. 400 с.
3. Bauman Z. *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press, 2000. 228 p.
4. Braidotti R. *Post-Humanism: Life beyond the Self. The Posthuman*. Cambridge: Polity Press, 2013. P. 13–55.
5. Верстин А. Трансформація моральних цінностей у постмодерну добу: філософський та аксіологічний аспект. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2023. Вип. 49. С. 35–38.
6. Гегель Г. Філософія права / пер. з нім. М. Попович. Київ: Юніверс, 2001. 524 с.
7. Гоян І., Лазор О. Цінність як детермінанта морального вибору особистості. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2024. Вип. 54. С. 38–44.
8. Грасян Б. Кишеньковий оракул, або Мистецтво розсудливості. Львів: Априорі, 2025. 136 с.
9. Дьюї Дж. Свобода і культура. *Читанка з історії філософії: У 6 кн.* Київ: Фірма "Довіра", 1993. Кн. 6: Зарубіжна філософія ХХ століття. С. 38–46.
10. Естетика: підручник / Л. Т. Левчук, В. І. Панченко, О. І. Оніщенко, Д. Ю. Кучерюк; за заг. ред. Л. Т. Левчук. 3-тє вид., допов. і перероб. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 520 с.
11. Кант І. Критика практичного розуму / пер. з нім. І. Бурковський. Київ: Юніверс, 2004. 262 с.
12. Красніцька Г. Історичні передумови виникнення етикету. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2021. Т. 32 (71). № 2. С. 163–168.
13. Лозовий В., Панов М., Стасевська О. та ін. Етика: навч. посіб. / за ред. В. О. Лозового. Київ: Юрінком Інтер, 2004. 224 с.
14. Ніцше Ф. По той бік добра і зла. Прелюдія до філософії майбутнього. Генеалогія моралі / пер. з нім. А. Онишко. Львів: Літопис, 2002. 320 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Nietzsche_Friedrich/Po_toi_bik_dobra_i_zla_Henealohia_morali.pdf (дата звернення: 26.08.2025).
15. Поліщук О. Дилема толерантності/інтолерантності в постгуманному світі. *Дилема війни/миру в постгуманному світі*: зб. наук. пр. за матеріалами міжрегіон. наук.-практ. семінару із міжнар. участю (м. Житомир, 28–29 квіт. 2017 р.). Житомир, 2017. С. 19–23.
16. Проценко О., Ушно І., Гаплевська О. І. Етикет: історія, теорія, практика: навч. посіб. Харків: Нац. аерокосм. ун-т "Харків. авіац. ін-т", 2025. 104 с.
17. Соціальна філософія: короткий енциклопедичний словник / за заг. ред. і уклад. В. Андрущенко, М. Горлача. Київ; Харків: ВМП "Рубікон", 1997. 400 с.
18. Хамітов Н., Гармаш А., Крилова С. Історія філософії: проблема людини та її меж: навч. посіб. Київ: Наукова думка, 2000. 272 с.
19. Цифрова репрезентація особистості і цифровий етикет / О. Проценко, М. Дмитренко, Т. Чубенко. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2023. Вип. 47. С. 61–66.
20. Йонас Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для техногенної цивілізації / пер. з нім. А. Єрмоленка, В. Єрмоленка. Київ: Лібра, 2001. 400 с.
21. Maggiolini P. A Deep Study on the Concept of Digital Ethics. *Revista de Administração de Empresas*. 2014. Vol. 54. № 5. P. 585–591.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Andros, Ye. (2003). *Komunikatyvna pryroda liudskoho buttia*. [The communicative nature of human existence]. *Filosofia: svit liudyny. Kurs lektsii*. Lybid. P. 225–242 (in Ukrainian).
2. Aristotel. (2002). *Nikomakhova etyka*. [Nicomachean Ethics]. Per. z davnohrets. O. Kysliuk. Kyiv: Osnovy (in Ukrainian).
3. Bauman, Z. (2000). *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press (in English).

4. Braidotti, R. (2013). Post-Humanism: Life beyond the Self. *The Posthuman*. Cambridge: Polity Press. P. 13–55 (in English).
5. Verstyn, A. (2023). Transformatsiia moralnykh tsinnosti u postmodernu dobu: filosofskyi ta aksiolohichniy aspekt. [Transformation of moral values in the postmodern era: Philosophical and axiological aspect]. *Visnyk Lvivskoho Universytetu. Seriya Filosofsko-Politologichni Studii*. № 49. S. 35–38 (in Ukrainian).
6. Hehel, H. (2001). *Filosofia prava*. [Philosophy of law]. Per. z nim. M. Popovych. Kyiv: Yunivers (in Ukrainian).
7. Goyan, I., Lazor, O. (2024). Tsinnist yak determinanta moralnoho vyboru osobystosti. [Value as a determinant of a person's moral choice]. *Visnyk Lvivskoho Universytetu. Seriya Filosofsko-Politologichni Studii*. № 54. S. 38–44 (in Ukrainian).
8. Grasiian, B. (2025). Kyshenkovyi orakul, abo Mystetstvo rozsudlyvosti. [Pocket Oracle, or The Art of Prudence]. Lviv: Apriori (in Ukrainian).
9. Dewey, J. (1993). Svoboda i kultura. [Freedom and culture]. *Chytanka z istorii filosofii: U 6 kn*. Vol. 6. P. 38–46 (in Ukrainian).
10. Levchuk, L., Panchenko, V., Onishchenko, O. I., Kucheriuk, D. Yu. (Eds.). (2010). *Estetyka*. [Aesthetics]. (3rd ed.). Tsentr uchbovoi literatury (in Ukrainian).
11. Kant, I. (2004). Krytyka praktychnoho rozumu. [Criticism of practical reason]. Per. z nim. I. Burkovskiy. Kyiv: Yunivers (in Ukrainian).
12. Krasiutska, H. (2021). Istorychni peredumovy vynyknennia etyketu. [Historical preconditions for the emergence of etiquette]. *Ucheni Zapysky TNU im. V. I. Vernadskoho. Seriya: Istorychni Nauky*. № 32 (71). S. 163–168 (in Ukrainian).
13. Lozovyi, V. O., Panov, M. I., Stasevska, O. A. (Eds.). (2004). *Etyka*. [Ethics]. Yurinkom Inter (in Ukrainian).
14. Nietzsche, F. (2002). Po toy bik dobra i zla. Preludiia do filosofii maibutnoho. Henealohiia morali. [Beyond good and evil: Prelude to a philosophy of the future. On the genealogy of morality] (A. Onyshko, Trans.). Litopys. (Original work published 1886). URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Nietzsche_Friedrich/Po_toi_bik_dobra_i_zla_Henealohia_morali.pdf (last accessed: 26.08.2025) (in Ukrainian).
15. Polishchuk, O. (2017). Dylema tolerantnosti/intolerantnosti v posthumanomu sviti [The dilemma of tolerance/intolerance in the posthuman world]. In O. Polishchuk, B. Trokh, M. Zhurba (Eds.). *Dylema viiny/myru v posthumanomu sviti*. P. 19–23 (in Ukrainian).
16. Protsenko, O. P., Ushno, I. M., Gaplevska, O. I. (2025). Etyket: istoriia, teoriia, praktyka. [Etiquette: History, theory, practice]. National Aerospace University "Kharkiv Aviation Institute" (in Ukrainian).
17. Sotsialna filosofii: korotkyi entsyklopedychnyi slovnyk. [Social philosophy: A short encyclopedic dictionary]. (1997). (V. P. Andrushchenko, M. I. Horlach, Eds.). Rubicon (in Ukrainian).
18. Khamitov, N. V., Harmash, L. N., Krylova, S. A. (2000). Istoriiia filosofii: problema liudyny ta yii mezh. [History of philosophy: The problem of a person and their limits]. Naukova Dumka (in Ukrainian).
19. Dmytrenko, M., Chubenko, T., Protsenko, O. (2023). Tsyfrova reprezentatsiia osobystosti i tsyfrovyy etyket. [Digital representation of personality and digital etiquette]. *Visnyk Lvivskoho Universytetu. Seriya Filosofsko-Politologichni Studii*. № 47. S. 61–66 (in Ukrainian).
20. Jonas, H. (2001). Pryntsyp vidpovidalnosti. U poshukakh etyky dlia tekhnogennoi tsivilizatsii. [The imperative of responsibility: In search of an ethics for the technological age]. (A. Yermolenko, V. Yermolenko, Trans.). Libra. (Original work published 1979) (in Ukrainian).
21. Maggiolini, P. A. (2014). A deep study on the concept of digital ethics. *Revista de Administração de Empresas*. № 54 (5). P. 585–591 (in English).

Receive: August 29, 2025

Accepted: September 20, 2025